

بررسی وجوه تأثیر فضای مجازی بر زبان و ادبیات

فازی معاصر

سارا حسینی؛ علیرضا شوهانی

همانطور که در بخش اول این مقاله آمده، «به طور کلی رشد فضای سایبر در جامعه ما از یک سو، شکل‌های نوینی از طرح افکار ادبی را پیش روی نویسندگان و شاعران قرار داده و امکان تعامل گسترده‌تر و سریع‌تری را میان خالق آثار ادبی و مخاطبان آنها فراهم کرده است؛ از سوی دیگر، شتابزدگی در نوشتن، سطحی شدن برخی از آثار و همچنین نقد آنها، ایرادهای نوشتاری و بی‌توجهی به ویرایش نوشته‌ها و ... از جمله عیوبی است که گریبانگیر آثار منتشر شده در این فضا شده است. این پژوهش بر آن بوده است تا به بررسی وجوه تأثیر فضای مجازی بر زبان و ادبیات فارسی معاصر پرداخته، فواید و کاستی‌های آن را در چهار مقوله قواعد نوشتار، نظم، نثر و نقد ادبی بررسی کند.

در بخش‌های قبلی، در مبحث تأثیر فضای مجازی بر قواعد نوشتار، اشکالات «تخفیف نابجا در ساختمان واژه‌ها»؛ «تغییر ساختمان واژه‌ها»؛ «استفاده از واژه‌های بیگانه»؛ «غلط‌های املائی» «کم توجهی به ساختمان جمله و قواعد دستوری»؛ اشاره شد و سپس مبحث پیدایش و گسترش شعر دیجیتالی و تأثیر فضای مجازی بر نثر فارسی مورد بحث قرار گرفت. اینک بخش پایانی:

◀ افزایش داستان‌های مینیمال

اصطلاح مینیمالیسم از پیکر تراشی و نقاشی اخذ شده و به ادبیات راه یافته است. مینیمالیسم به مفهوم ایجاز و پیراستگی است و در ادبیات در معنی داستانک، داستان کوتاه و داستانواره شناخته شده است.

داستان مینیمال داستان بسیار کوتاهی است که از طرح اولیه یک داستان کوتاه هم کوتاهتر و خلاصه‌تر است و ایجاز و فشردگی، محرزترین ویژگی آن به شمار می‌رود. این داستان‌ها کم حجم اند و حدّ تمایز آن‌ها با داستان کوتاه، حجم آن‌هاست، ولی نمونه‌های برجسته آن، بار عمیق فلسفی دارند که ساعت‌ها خواننده را درگیر می‌کنند؛ چرا که هدف غایی آن‌ها انعکاس دغدغه‌های بشری در موجزترین شکل ممکن است.

داستان مینیمال، علیرغم کوتاهی بیش از حد، دربردارنده عناصر و ویژگی‌های یک اثر داستانی است که عبارتند از: طرح ساده، ایجاز بیش از حد، محدودیت زمانی و مکانی، بیان روایت در زمان حال، شخصیت، سادگی زبان، واقعگرایی، برخورداری از موضوع جذاب، بهره‌وری از حداقل عناصر داستان و تلخیص به دلیل اختصار مطلب. (حمیدی و سیستانی؛ ۱۳۹۰: ۵۴) نویسندگان این آثار، خلاقیت و ابتکار را به خواننده خود هدیه می‌دهند و اطلاعات خود را با خواننده تقسیم می‌کنند تا در درک مفاهیم به آنان یاری برسانند. داستان‌های مینیمالیستی بیش از هر چیز برآنند تا دلمشغولی و نگرانی‌های انسان را در موضوعاتی چون عشق، سرخوردگی، امید و مرگ در بُرش کوتاه و محدود از زندگی به تصویر بکشند و معمولاً مضامین اخلاقی و سیاسی ندارند. تحولات زندگی بشر در عصر پُست مدرن، همه چیز را در مسیر تکامل قرار داده است،

در این میان، ادبیات نیز با بکارگیری ایجاز، سعی در هماهنگ سازی خود با جریان حاکم و پیشرونده معاصر دارد؛ مینیمالیسم در هنر و ادبیات، تجلی خواست و اراده انسان معاصر برای

”
در سال‌های اخیر که شبکه جهانی اینترنت به زندگی همه مردم راه یافته است تمایل به داستان‌های مینیمالیستی رو به افزایش نهاده و بار دیگر در صدر علایق مخاطبان داستان قرار گرفته است.
“

قرار گرفتن در مسیر پرشتاب تحولات جهانی است. اولین نمونه‌های آن در ادبیات فارسی، کتاب «در خانه اگر کس است» از فریدون هدایت پور و عبدالحسین نیری است که در سال ۷۳۳۳ ه.ش به چاپ رسیده است

در سال‌های اخیر نیز که شبکه جهانی اینترنت به زندگی همه مردم راه یافته است تمایل به داستان‌های مینیمالیستی رو به افزایش نهاده و بار دیگر در صدر علایق مخاطبان داستان قرار گرفته است. محسن پرویز - نویسنده و منتقد ادبی - در مصاحبه‌ای درباره داستان‌های مینیمالی که در فضای مجازی به اشتراک گذاشته می‌شوند، گفته است که اقبال نویسندگان جوان به این قالب ادبی زیاد بوده است. البته بسیاری از نویسندگان حرفه‌ای کشورمان گرایشی به سمت نوشتن داستان کوتاه نداشته‌اند، اما از طرف دیگر داستان‌های ۱۰۰۰ کلمه‌ای، داستانک‌ها و داستان‌های مینیمال در فضای مجازی به تعداد زیاد و با تنوع زیاد منتشر می‌شود و اتفاقاً آثار پرخواننده‌ای هم هستند. شاید فضای مجازی و گروه‌های اجتماعی قابلیت و تحمل آثار بلند را نداشته باشند، اما داستانک‌ها می‌توانند در چنین فضاهایی مورد استفاده قرار بگیرند و الان هم اگرچه در حوزه چاپ کتاب و داستان کوتاه، حرکت رو به جلو نداشته‌ایم، اما در مورد

تک داستان‌ها ذوق و علاقه نویسندگان باعث می‌شود شاهد مینیمال‌های خوبی در فضای مجازی باشیم. (www.yjc.ir)

به تازگی، سایتی با عنوان «داستانک» www.dastanak.com به صورت منسجم، اقدام به انتشار الکترونیکی این دسته از داستان‌ها کرده است. رسول یونان - شاعر معاصر - نیز در وبلاگ شخصی خود، برخی از داستان‌های مینیمالیستی‌اش را منتشر کرده است که اغلب آن‌ها، در کتاب‌های «فرشته‌ها»؛ «لعتی گوشی رو وردار»؛ «بخشکی شانس»؛ «احمق ما مرده ایم» به چاپ رسیده است. علاوه بر این، در کانال‌های تلگرامی و صفحات شخصی افراد در اینستاگرام نیز به صورت پراکنده می‌توان نمونه‌های بسیاری از این داستان‌ها را یافت. نمونه‌هایی از داستان‌های مینیمال رسول یونان عبارتند از:

۱- «تصادف»

وقتی همسایه‌اش جان داد. مرد ترسید. به فکر انجام کارهای نیک افتاد. هرچه را که در خانه‌اش اضافی بود به این و آن بخشید، حتی ماشین زرد و قدیمی‌اش را. یک ماه بعد وقتی در بزرگراه منتهی به دریا زیر چرخ همان ماشین رفت دهانش از تعجب باز ماند و دیگر بسته نشد.

۲- به طرف خیابان‌های روشن

دگمه‌های پالتویش را بست. یقه آن را بالا زد. کلاهش را روی سرش مرتب کرد و بعد دست‌هایش را توی جیب گذاشت و سوت زنان به راه افتاد. دوست داشت کوچه تاریک را که پشت سر گذاشت تا صبح در خیابان‌های روشن با خیال راحت قدم بزند. تصمیم گرفته بود با بزهکاران دیگر همکاری نکند. پشت سرش اسلحه‌ای به صدا درآمد، اما او به عقب برنگشت. افتاد مُرد، اما به عقب برنگشت

۳- «فرشته‌ها»

مجرم گفت: من فرشته‌ام! قاضی پرسید: بال‌هایت کو؟ گفت: بال‌هایم را بریده‌اند! قاضی باور نکرد. نیشخند زد و او را به جرم نداشتن

کارت شناسایی به حبس محکوم کرد. وقتی می‌خواستند به دست‌هایش دستبند بزنند، ناگهان چند فرشته از پنجره آمدند و او را با خود بردند. ساعتی بعد قاضی در کتاب‌های قانون دنبال ماده‌ای می‌گشت که مربوط به تعقیب مجرم در آسمان باشد. rasul-yunan.blogfa.com

◀ تأثیر فضای مجازی بر نقد ادبی آثار معاصر

دانش نقد ادبی نیز به مانند دیگر انواع ادبی (شعر و داستان) تحت تأثیر فضای مجازی، دچار نوعی دگرگونی شده است. به عقیده استاد زرین کوب، نقد ادبی، شناخت ارزش و بهای آثار ادبی و شرح و تفسیر آن است به نحوی که معلوم شود نیک و بد آن آثار چیست و منشأ آن‌ها کدام است. (زرین کوب؛ ۱۳۷۳؛ ص ۵) همچنین نقد criticism را، تشخیص محاسن و معایب سخن و نشان دادن بد و خوب اثر ادبی و نیز هنر ارزیابی یا تحلیل آثار ادبی در پرتو دانش و ادب و نزاکت دانسته‌اند. (رضایی؛ ۱۳۸۲؛ ص ۱۷۹)

بر این اساس، منتقد ادبی باید با صنایع و فنون ادبی، دستور زبان، سبک شناسی، قواعد نگارشی و نظریات و مکتب‌های جدید ادبی آشنا باشد و علاوه بر ادبیات و تاریخ ادبیات، از علوم دیگر همچون: سیاست، جامعه‌شناسی، روانشناسی، تاریخ و... نیز شناخت و آگاهی کسب کرده باشد. از اینرو می‌توان گفت آنچه که امروز در فضای مجازی پس از خوانش آثار ادبی اعم از شعر و داستان، از سوی مخاطبان عام عرضه می‌شود، نقد به معنای دقیق آن نیست،

کسانی که یک نوشته ادبی را لایک می‌کنند، یا درباره آن، مطلب کوتاهی می‌نویسند، در واقع، نظر و میل شخصی و آنی خود را درباره آن اعلام می‌کنند. «لایک» نوعی اطلاع دادن از خواننده شدن آن اثر است، البته گاهی نیز علاوه بر نظر مخاطبان عام، نویسندگان و منتقدان فعال ادبی، از طریق فضای مجازی این فرصت و امکان را در اختیار دارند که نقدها و یادداشت‌های ادبی خود را با فراغ بال در اختیار گروه وسیعتری از

”
**آنچه که در فضای
مجازی به عنوان نقد آثار
ادبی منتشر می‌شود،
اگر از سوی مخاطبان
عام باشد، فقط نشان
دهنده سلیقه این دسته
از مخاطبان آثار ادبی
است.**
“

مخاطبان قرار دهند. بنابراین می‌توان گفت، آنچه که در فضای مجازی به عنوان نقد آثار ادبی منتشر می‌شود، اگر از سوی مخاطبان عام باشد، فقط نشان دهنده سلیقه این دسته از مخاطبان آثار ادبی است، اما اگر از سوی منتقدان آثار ادبی باشد، از ارزش علمی بیشتری برخوردار خواهد بود. مهمترین ویژگی نقدهای ادبی منتشر شده در فضای مجازی عبارتند از:

◀ فراگیر و سطحی شدن نقد (نقد عوام)

پیدایش اینترنت و فضای مجازی و رشد صفحات وب، وبلاگ‌های ادبی و نرم افزارهای گوناگون نقد ادبی دوره معاصر را وارد عرصه جدیدی کرده و بی توجه به رشد کیفی، رشد کمی آن را باعث شده است. شاعران و نویسندگان جوان و کم تجربه، بدون هیچ محدودیتی دست به خلق آثار ادبی می‌زنند و از این رهگذر اقبال عمومی خوانندگان را هم جلب می‌کنند. ملاک ارزیابی این آثار، پیام‌ها و لایک‌هایی است که به وسیله افراد غیر متخصص داده می‌شود؛ اما اینگونه قضاوت‌های شخصی و ذوقی را نمی‌توان نقد درست و علمی به شمار آورد.

این شاعران و نویسندگان نوپا و کم تجربه، اگر تصور کنند که هیچگونه نقدی بر اثرشان وارد نیست و همین نظرها و لایک‌ها را ملاک ارزیابی آثار خود بدانند، بی گمان به سبب این تعریف و تمجیدهای غیر کارشناسانه، دچار نوعی

خود بزرگ بینی خواهند شد و ضمن آسیب رساندن به آینده هنری خود، خسارت جبران ناپذیری به زبان و ادب فارسی وارد خواهند کرد. سعید بیابانکی - شاعر معاصر - در خصوص آسیب شناسی فضای مجازی و اهمیت و ضرورت نقد شاعران جوان، می‌گوید به نظر من، اگر شعر، مخاطب عمومی زیادی داشته باشد، کمی عوامزده است. اقبال عمومی و کارشناسانه به یک دفتر شعر است که می‌تواند به آن مهر تأیید بزنند. ما این روزها کتاب‌های زیادی را از شاعران نوپا در نشرهای نوپا می‌بینیم که از قضا مورد خرید مردمی هم قرار می‌گیرند؛ اما بسیاری از این اشعار، نه به وسیله کارشناسان مورد نقد و بررسی قرار گرفته، نه در یک جایزه ادبی داوری شده است؛ و نه حتی یک پروژه دانشگاهی بر مبنای آنها به انجام رسیده است.

این گونه آثار بیشتر مایه موج سواری صاحبان شان بر افکار عمومی است. دسترسی آسان به فضای مجازی و وبسایت‌ها، باعث شده است که هر شخص به ظاهر کارشناس ادبی، هر نقطه نظر و استنباط شخصی خود را در زمینه اثر ادبی، تحت عنوان نقد و تحلیل، در کویته‌ترین زمان و فرصت انتشار داده و در معرض دید عموم مخاطبان قرار دهد. این امر نه فقط سبب ارزشگذاری درست آثار ادبی نمی‌شود، بلکه دانش نقد ادبی را نیز به چالش می‌کشد. کامیار عابدی - منتقد ادبی - با اشاره به تأثیر فضای مجازی در نقد ادبی سال‌های دهه نود می‌گوید: «این دوره بدترین دوره نقد ادبی است. جامعه به دلایل مختلفی به دلزدگی از نقد و تحلیل شعر رسیده و فضای مجازی به آن دامن زده است؛ در این فضا تلاش می‌شود در حد چند پاراگراف در مورد یک اثر اظهار نظر شود. به عبارتی نقد ادبی در این دوره دچار عامه پسندی شده است. این منتقد ادبی، بیش از هر چیز بر نقش فضای مجازی در فراگیری و سطحی شدن نقدها و همچنین عوامزده شدن آنها تأکید می‌ورزد و نقد ادبی سال‌های اخیر را دچار رکود، تشنگی و نابسامانی می‌بیند.

◀ نبود خلاقیت فردی در نقد

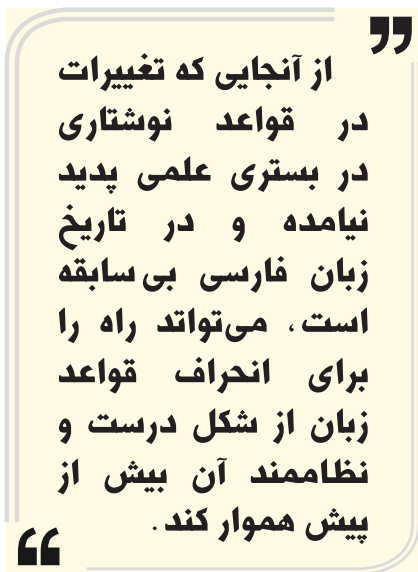
یکی دیگر از دلایلی که باعث ضعف نقد ادبی در فضای مجازی شده است، نبود خلاقیت فردی نقد ادبی منتقدان است. سیروس شمیسا در مورد ضرورت عنصر خلاقیت برای منتقدان، می‌گوید: «نقد ادبی کاری خلاق است و گاه منتقد ادبی به اندازه صاحب اثر باید دارای ذوق و خلاقیت باشد، با این فرق که نویسنده و شاعر ضرورتاً اهل فضل و به صورت خودآگاه آشنا به همه فوت و فن‌های علوم ادبی نیست، حال آنکه منتقد ادبی باید دقیقاً به علوم ادبی آشنا باشد تا از آن‌ها به عنوان ابزاری در تجزیه و تحلیل عوامل علو آن اثر ادبی بهره‌گیرد» (شمیسا، ۱۳۸۳: ۲۳) با این توضیح می‌توان دریافت آنچه که امروزه در فضای مجازی با عنوان نقد ادبی عرضه می‌شود، بیش از آنکه مطابق اسلوب نقد علمی و هنری آثار باشد، حاصل نوعی دریافت و احساس شخصی و گاه توأم با چاشنی جانبداری یا بیزاری از اثر یا صاحب اثر است.

پر واضح است که نقد ادبی، مبتنی بر نظریه‌ها و معیارهای خاصی است و ادیبان و صاحب‌نظران جوان، باید به نظریه‌ها و مکتب‌های ادبی و انواع نقد ادبی توجه بیشتری کنند تا شاهد بالندگی بیشتر حوزه نقد ادبی در فضای مجازی باشیم. البته در بین این همه ناقدان ظاهرنگر و غیرمتخصص، کسانی هم هستند که برای پاسداشت زبان و ادبیات فارسی کمر همّت بسته‌اند و خطر پیش‌روی ادبیات را به خوبی درک کرده‌اند. برخی از اساتید گرانمایه دانشگاهی با بهره‌گیری از علم و تجربیات خویش، اقدام به ایجاد وبلاگ‌ها و سایت‌های ادبی کرده‌اند و نقدهای سودمندی را در معرض دید دانشجویان و راغبان ادبیات قرار داده‌اند. این اقدام، خود می‌تواند یک کارگاه آموزشی سودمند برای ادیبان نوجو باشد و همچنین سبب پرورش و تربیت دوستداران ادبیات معاصر شود. تعدادی از شاعران و نویسندگان با ذوق و استعداد نیز با ایجاد سایت‌ها و وبلاگ‌های تخصصی و تشکیل گروه‌های تلگرامی و ...

تالارهای گفتگویی بین خود و علاقه‌مندان عرصه ادبیات ایجاد کرده‌اند و با ارائه نقدهای خوب و قابل قبول، در رشد و بالندگی ادبیات فارسی معاصر، گام‌های سودمندی برداشته‌اند.

◀ نتیجه‌گیری

پیدایش شبکه جهانی اینترنت، سبب پیدایش شکل و قالب‌های جدیدی در عرصه ادبیات معاصر فارسی شده است که در ادبیات کهن ما سابقه ندارد. اشعار دیجیتالی، اشعار تصویری و دیداری، آبرداستان‌ها و داستان‌های مینیمالیستی از این جمله هستند. اگر چه این آثار، دستاوردهای نوینی برای ادبیات معاصر فارسی فراهم آورده‌اند و در بچه‌های تازه‌ای به روی مخاطبان خود

گشوده‌اند، اما در عین تازگی، اغلب به سبب شتابزدگی در پرداخت هنری و سرعت ارائه به مخاطب، پرورش مضمون و محتوا، مغفول مانده و فقط به فرم و شکل ادبی آنها توجه شده است؛ این شتابزدگی سبب تخریب ارزش‌های زبانی و ادبی آثار انتشار یافته‌سندگان، هواداران بسیاری می‌یابد که تحت تأثیر سبک نوشتاری آنان قرار گرفته، به مدافعان و مروّجان این ادبیات سست تبدیل می‌شوند. در فضای مجازی و بالطبع در حوزه ادبیات معاصر شده است، چرا که گاه، این دسته از شاعران و نوحوزه نقد ادبی در فضای مجازی نیز باید گفت، بیشتر ناقدان آثار ادبی که

در این فضا فعالیت می‌کنند، کمترین آموزشی در این زمینه ندیده‌اند و تاکنون نیز تدبیری اندیشیده نشده است که بتواند به آن سمت و سوی علمی و تخصصی بدهد. ادامه این روند در سال‌های گذشته، سبب شخصی و سطحی شدن اغلب نقدهای ادبی در فضای مجازی شده است. علاوه بر تغییراتی که در فرم‌های ادبی رایج و شیوه انتشار آنها نسبت به گذشته پدید آمده، قواعد نوشتار نیز طبق سلیقه و خواست مخاطبان و البته به وسیله خود آنان در حال دگرگونی است و از آنجایی که این تغییرات در بستری علمی پدید نیامده و در تاریخ زبان فارسی بی سابقه است، می‌تواند راه را برای انحراف قواعد زبان از شکل درست و نظاممند آن بیش از پیش هموار کند.

منابع:

- انوشه، حسن، فرهنگنامه ادبی فارسی (دانشنامه ادب فارسی)، ج ۷ تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- بیابانکی، سعید، (۱۳۸۶)، شیوه‌های ارائه شعر؛ مجله شعر، شماره ۵۳، صص ۸۵-۸۲.
- بیابانکی، سعید؛ «گفتگو در زمینه شعر و فضای مجازی به نقل از سایت: <http://www.mehnews.com/news/3617544>
- آرپیوند یا لینک www.hyperlink به نقل از سایت: www.Techdic.ir.
- داستان کوتاه کوتاه (مینیمالیسم) یا داستان کارتیستال، پارسی نژاد شیرازی، کامران، ۲۳۲۷
- ۶۴ داستان، شماره ۱۹، صص ۵۷
- پاینده، حسین، ۲۳۳۷ آبرداستان، «شکلی از داستان نویسی سامدین hosseinpayandehblogfa.com
- پاینده، حسین، ۲۳۳۲، گفتمان نقد، تهران: انتشارات نیلوفر.
- پاینده، حسین، ۲۳۳۶، نقد ادبی و دموکراسی، جستارهایی در نظریه و نقد ادبی جدید، تهران: انتشارات نیلوفر.
- به نقل از سایت: «داستان‌های مینیمال خوبی در فضای مجازی وجود دارد»، پرویز، محسن، ۲۳۳۹
- www.yjc.ir/Fa/news/5520965
- به نقل از سایت ادبیات اینترنتی؛ تندرو، سودابه، ۲۳۳۹. www.ghabil.com
- مجله کارنامه، دوره اول، شماره ششم، ریخت شناسی داستانهای مینیمالیستی؛ جزینی، جواد، ۲۳۱۴-۹۳ صص ۵۱
- مجله زبان و ادبیات فارسی، مینیمالیسم در فیه ما فیه («حمیدی، سیدجعفر و سولماز سیستانی» (۲۳۳۲
- دانشگاه آزاد اسلامی واحد فسا، سال دوم، شماره سوم، صص ۶۷-۵۷
- کتاب ماه ادبیات و فلسفه، شماره ۹۵ و ۹۱، صص، ادبیات و شعر در اینترنت، حسینی، میرهادی، ۲۳۴۲
- فضای سایبر و شبکه‌های اجتماعی؛ مفهوم و کارکردها؛ هادی خانیکی و محمود بابایی، ۲۳۳۲
- فصلنامه انجمن ایران ی مطالعات جامع اطلاعاتی، دوره اول، شماره اول، صص ۳۵
- داد، سیما، فرهنگ اصطلاحات ادبی، تهران: انتشارات مروارید.
- شعر تجسمی (کنکریت) در نیم نگاه تحلیلی، انتقادی و ... دین محمدیگرسی، نصر الله
- متن پژوهی ادبی، شماره ۱۷، صص ۷۲۵، تطبیقی
- رضایی، عربعلی، وازگان توصیفی ادبیات، تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.